

Ks. ANDRZEJ BACZYŃSKI (Kraków)

ŚRODKI SPOŁECZNEGO PRZEKAZU JAKO ZADANIE DLA WSPÓŁCZESNEGO DUSZPASTERSTWA

AREOPAG WSPÓŁCZESNOŚCI

Ostatnie dziesięciolecia przyniosły prawdziwy przewrót w dziedzinie technik przekazu informacji. Obok klasycznych już środków, jakimi są: prasa, radio, kino i telewizja, pojawiły się nowe, związane ściśle z rozwojem telekomunikacji i cyfrowego przetwarzania danych. Telewizja satelitarna, kablowa, multimedia komputerowe, płyty kompaktowe, internet – to tylko niektóre z nich. Konsekwencją ekspansji ponadnarodowych mediów jest niewątpliwie zjawisko globalizacji, a także tworzenie nowych języków stymulowanych przez świat komunikacji technicznej.

Teoria „światowej wioski”¹, „areopagu współczesności”² – to sposoby określeń roli techniki jako siły modyfikującej schematy organizacji i przebieg działań społecznych, mającej również swój udział w przekształcaniu świadomości człowieka. Współczesny człowiek przyzwyczaił się do tego, iż żyje w *epoce informacji*, że należy do pokolenia *massmediów*. Według *Aetatis novae* oznacza to, że „ludzka wiedza o życiu i sposób myślenia o nim są w znacznym stopniu zdeterminowane przez środki przekazu”³; dotyczy to w takim samym stopniu ludzkiego doświadczenia, ludzkich zachowań indywidualnych, rodzinnych i społecznych⁴. Tak silnemu oddziaływaniu środków przekazu nie mogą położyć tamy granice geograficzne ani polityczne, również jakiegokolwiek odgórne decyzje tradycyjnych ośrodków wychowawczych: rodziny, szkoły i Kościoła. Jedynym sposobem zmierzenia się z problemami, jakie powstają w zetknięciu się człowieka z *areopagiem* środków społecznego przekazu, jest głębsza refleksja nad ich istotą, zadaniami i wykorzystanie tej refleksji w praktycznym działaniu. Dla Kościoła oznacza to określenie konkretnego miejsca mediów w peł-

¹ Zob. M. McLuhan, Q. Fiore, *War and Peace in the Global Village*, New York–London–Toronto 1968, s. 40.

² Zob. Jan Paweł II, *Redemptoris missio*, 37.

³ Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu, *Aetatis novae*, [w:] *Fotografowanie i filmowanie w służbie ewangelizacji*, Kraków 1995, s. 38.

⁴ Zob. Jan Paweł II, *Redemptoris missio*, 37.

nionej przez siebie misji i rozwiązywanie problemów duszpasterskich, które się pojawiają⁵. Zostało to jasno wyrażone w soborowym dekreście *Inter mirifica*. Kościół nie może stać na uboczu i nie angażować się w procesy, które są wynikiem ludzkiego postępu. Przynaglany koniecznością przepowiadania Ewangelii uważa za swój obowiązek „głosić orędzie zbawienia również za pomocą środków społecznego przekazu oraz uczyć ludzi właściwego korzystania z nich”⁶.

Jan Paweł II, nazywany „medialnym papieżem”, wielokrotnie wypowiadał się na temat „areopagu”, jaki wytworzyły nowe techniki komunikowania. Stawiał istotne z punktu widzenia Kościoła pytania: „w jaki sposób środki przekazu mogą współpracować z Bogiem, zamiast działać przeciwko Niemu, oraz w jaki sposób mogą życzliwie towarzyszyć w drodze tym, którzy szukają miłującej obecności Boga w swoim życiu?”⁷ Wskazywał, że media mogą pomóc ludziom szukającym Boga odczytywać w nowy sposób księgę przyrody, „która jest dziedziną rozumu, i księgę objawienia, czyli Biblię, która jest dziedziną wiary”⁸. Należy dodać, że wiedza na temat negatywnego oddziaływania technicznych środków komunikacji, trudności z wypracowaniem duszpasterskich programów wobec tego świata nie mogą oznaczać rezygnacji czy ucieczki przed mediami. Istotnie, jak nauczał Paweł VI, „Kościół byłby winien przed swoim Panem, gdyby nie używał tych potężnych pomocy, które ludzki umysł coraz bardziej usprawnia i doskonali”⁹.

Pytając o bilans służby w zakresie apostołstwa środków przekazu, trzeba podkreślić, że Kościół nauczył się rozpoznawać lepiej znaki czasu zawarte w samym zjawisku przekazu. Już Pius XII wzywał do tego, aby o środkach przekazu mówić jako o darze, a nie – zagrożeniu¹⁰. Sobór watykański potwierdził to pozytywne nastawienie, a nauczanie Jana Pawła II otworzyło przed środkami audiowizualnymi nowe perspektywy i wytyczyło szereg konkretnych zadań, które oczekują duszpasterskiego zainteresowania.

ZADANIA STOJĄCE PRZED ŚRODKAMI SPOŁECZNEGO PRZEKAZU

U podstaw zadań leży wizja społecznego przekazu jako drogi do wspólnoty. W instrukcji *Communio et progressio* wizja ta została

⁵ Zob. *Aetatis novae...*, s. 38–39.

⁶ *Dekret o środkach społecznego przekazywania myśli, Inter mirifica*, 3.

⁷ Jan Paweł II, *Środki przekazu cenną pomocą dla tych, którzy szukają Ojca. Orędzie na XXXVIII Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu 1999*, „L'Osservatore Romano”, wyd. polskie, 1999, nr 3, s. 9.

⁸ Tamże.

⁹ Paweł VI, *Evangelii nuntiandi*, 45.

¹⁰ Zob. Pius XII, *Miranda prorsus*, [w:] *Kościół a kultura masowa*, Kraków 1984, s. 237.

określona słowem „komunikowanie”. Komunikowanie nie oznacza jedynie procesu przekazywania idei czy wyrażania uczuć, „to przede wszystkim dawanie siebie z miłości”¹¹. W środkach przekazu Kościół odkrywa nowe, skuteczne narzędzie planów Bożej Opatrzności, sprzyjające jednoczeniu się ludzi. To, co w środkach przekazu skutecznie sprzyja budowaniu więzów międzyludzkich, mieści się w samej istocie technicznego przekazu. Łatwy dostęp, przełamywanie barier czasu i przestrzeni, posługiwanie się prostym, uniwersalnym językiem obrazów i dźwięków – to podstawowe atuty tego typu komunikacji. Nowy, atrakcyjny język przekazu połączony z duchem służby może prowadzić do szybszego porozumiewania się ludzi. „Im zaś szybciej nastąpi między nimi porozumienie, a dobra wola skłoni jednych ku drugim, tym będą skorszi do zaprowadzania sprawiedliwości i pokoju, wzajemnej życzliwości i dobroczynności, dalej pomocy i miłości, i wreszcie *komunii*”¹². W tym właśnie sensie społeczny przekaz stanowi odzwierciedlenie kościelnej wspólnoty i może przyczyniać się do jej budowania i kształtowania. Mówiąc tak, trzeba pamiętać, że zjednoczenie i współpraca – idealny efekt komunikacji – zależą nie tylko od właściwości technicznych środków przekazu, ale nade wszystko od sposobu użycia ich przez wolnego człowieka.

Takie rozumienie przekazu społecznego implikuje szereg zadań, a wszystkie one stoją blisko służebnego pojmowania mediów. Instrukcja *Aetatis novae* wymienia dwa obszary zadań. Jeden z nich odnosi się do służby w świecie, drugi dotyczy służby w obrębie wspólnoty kościelnej. W pierwszym przypadku chodzi o budowanie więzów pomiędzy Kościołem a światem. Kościół chce głosić swoje orędzie w sposób dostosowany do danej epoki i do kultury poszczególnych narodów i ludów. Środki przekazu poprzez swoje naturalne właściwości mogą okazać się w tym pomocne, o ile będą narzędziami jedności i porozumienia, a nie instrumentem „wypaczonej wizji życia, rodziny i moralności – wizji, która nie szanuje prawdziwej godności i przeznaczenia osoby ludzkiej”¹³. Właściwa współpraca może odbywać się tylko w atmosferze wzajemnego dialogu, gdzie Kościół będzie się starał zrozumieć rzeczywistość mediów, ich autonomię, wewnętrzną strukturę i specyfikę działania, a odpowiedzialni za społeczny przekaz będą sprzyjać rozwojowi osoby ludzkiej, obejmującemu „kulturowy, transcendentny i religijny wymiar człowieka i społeczeństwa”¹⁴.

¹¹ Instrukcja duszpasterska o środkach społecznego przekazu „*Communio et progressio*”, [w:] *Kościół a kultura masowa...*, s. 280.

¹² Tamże.

¹³ Papiessa Rada ds. Środków Społecznego Przekazu, *Pornografia i przemoc w środkach społecznego przekazu jako problem duszpasterski*, 7, [w:] *Fotografowanie i filmowanie...*, s. 48.

¹⁴ Jan Paweł II, *Sollicitudo rei socialis*, 46.

Budowanie więzów pomiędzy Kościołem i środkami przekazu dokonuje się również w służbie ludzkiej wspólnoty i prawdziwego postępu społecznego. Głoszenie Ewangelii w przekazie społecznym jako słowa wyzwającego, skierowanego do wszystkich ludzi dobrej woli jest bowiem opowiedzeniem się przeciwko podziałom i konfliktom, a za sprawiedliwością, wspólnotą narodów i kultur. Spełniając to zadanie media nie tylko wchodzą w głęboki dialog z Kościołem, ale równocześnie ukazują swój podstawowy sens istnienia, który wyraża się w komunikowaniu ku jedności.

Drugi obszar zadań dotyczy roli środków przekazu we wspólnocie kościelnej. *Aetatis novae* przypomina o podstawowym prawie do dialogu i informacji w ramach Kościoła. Już *Kodeks prawa kanonicznego* podkreślił, że wierni nie tylko są obowiązani okazywać posłuszeństwo pasterzom Kościoła, lecz również mają prawo prezentować im swoje potrzeby i życzenia¹⁵. Jest to niewątpliwie jedna z dróg urzeczywistniania się Kościoła jako *communio*. Należy dodać, iż środki przekazu służąc dialogowi wewnątrz Kościoła nie mogą wywierać nacisku na wiernych, tworzyć fałszywej opinii publicznej czy też utożsamiać opinii wierzących z *sensus fidei*¹⁶.

Obok kreowania dialogu w Kościele mediom przypada jeszcze jedna niemniej doniosła rola; polega ona na włączeniu społecznego przekazu w misję głoszenia Ewangelii. Jan Paweł II naucza, że środki przekazu mogą pomóc Kościołowi w głoszeniu Dobrej Nowiny w kontekście codziennej rzeczywistości ludzkiego życia, ponieważ stały się baczny obserwatorami świata i towarzyszem współczesnego człowieka. Mogą też pomóc lepiej zrozumieć, „jak porozumiewać się z ludźmi w sposób przekonywający, a nawet porywający”¹⁷. Papież podkreśla zarazem, że nie wystarczy używać środków przekazu do szerzenia orędzia chrześcijańskiego. Warunkiem skutecznego działania w tej dziedzinie jest poznanie nowego języka, którym posługują się media, nowych technik komunikacji i włączenie samego orędzia w tę nową kulturę, stworzoną przez nowoczesne środki komunikacji. Tak postawione zadanie, wymaga odpowiedniego przygotowania zawodowego i formacji duszpasterskiej.

TWORZENIE I ROZWIJANIE KOŚCIELNYCH ŚRODKÓW PRZEKAZU

Twierdzenie, że Kościół dąży do czynnej i twórczej obecności w świecie współczesnym poprzez środki społecznego przekazu, nie jest już dzisiaj szokujące. Massmedia są odbiciem ducha epoki i znakiem

¹⁵ Por. *Kodeks prawa kanonicznego*, kanon 212.

¹⁶ Zob. *Aetatis novae...*, s. 54.

¹⁷ Jan Paweł II, *Środki przekazu cenną pomocą dla tych, którzy szukają Ojca...*, s. 10.

czasu¹⁸. Odgrywają ważną rolę w dostarczaniu wiedzy, informacji, rozrywki, biorą udział w procesie wychowywania i formowania człowieka, również w obszarze religijnego doświadczenia i przeżycia. Kościół nie chcąc być biernym obserwatorem tych procesów może włączyć się aktywnie w ich przebieg na kilka sposobów. Pierwszym z nich jest obecność w publicznych środkach przekazu, co w wielu krajach gwarantują odpowiednie umowy¹⁹; drugim – tworzenie własnych mediów; trzecim – wpływ na środki przekazu poprzez formację twórców i opiekę duszpasterską nad pracownikami tychże środków. Trzeba dodać, że ów ostatni sposób, czyli duszpasterstwo massmediów, nie wyklucza poprzednich, a wprost przeciwnie – ma służyć pomocą, tworzyć fundamenty przekazu respektującego prawdę i godność człowieka.

Instrukcja *Aetatis novae* podkreśla, że Kościół – nie rezygnując z obecności w sferze publicznych środków przekazu – widzi jednak potrzebę tworzenia, utrzymywania i rozwijania własnych, specyficznie katolickich mediów. Należą do nich: „katolicka prasa i wydawnictwa, radiofonia i telewizja, biura informacji i biura prasowe, instytucje i programy kształcenia w zakresie przekazu społecznego i badań nad środkami przekazu, wreszcie związane z Kościołem organizacje osób pracujących zawodowo w dziedzinie środków przekazu”²⁰. Istotną wskazówką dla pracujących w mediach katolickich jest stwierdzenie, iż praca w sferze tych środków przekazu nie może być traktowana jako dodatkowa forma działalności Kościoła. Przekaz społeczny bowiem odgrywa ważną rolę we wszystkich aspektach misji Kościoła²¹. Stąd często wysuwany postulat, by problematyka środków przekazu stanowiła integralny element każdego programu duszpasterskiego, ponieważ może ona wnieść nowe wartości do innych form apostołstwa.

Kościelna własność środków przekazu oznacza wolność przekazu w dziedzinie religijnych, ambitnych i wartościowych treści, ale równocześnie określa także priorytety. Zgromadzenie Synodu Biskupów (1999), poświęcone Europie, zwróciło uwagę na konieczność ustalenia proporcji programów w mediach katolickich. Podkreślono, że funkcja ewangelizacyjna – obok informacyjnej, wychowawczej i rozrywkowej – powinna dominować, by działalność danego środka przekazu przyczyniała się do skutecznego głoszenia Ewangelii²². Jan Paweł II w *Ore-*

¹⁸ Zob. *Instrukcja duszpasterska o środkach społecznego przekazu „Communio et progressio”...*, s. 322.

¹⁹ W Polsce taka umowa została podpisana po zmianach ustrojowych w 1989 r. Gwarantuje ona dostęp Kościoła do publicznego radia i telewizji, przydzielenie pasm emisyjnych dla programów przygotowywanych przez redakcje programów katolickich, powoływane przez biskupów diecezjalnych.

²⁰ *Aetatis novae...*, s. 63.

²¹ Zob. tamże, s. 63–64.

²² Zob. A. Lepa, *Ewangelizacja przez środki społecznego przekazu*, „L'Osservatore Romano”, wyd. polskie, 1999, nr 12, s. 60.

dziu na Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu zachęcił katolickich twórców do szukania sposobów otwartego mówienia „o Jezusie ukrzyżowanym i zmartwychwstałym, o Jego triumfie nad grzechem i śmiercią”²³. Dodał, że głoszenie Chrystusa na progu trzeciego tysiąclecia to nie tylko obowiązek, ale i przywilej wzbogacania treści przekazywanych przez media, wnoszenia w nie życia, inspiracji i nadziei²⁴.

Z obecnością katolickich mediów wiąże się jeszcze inny, nie mniej ważny problem. Kościelny środek przekazu nie jest jedynie środki ewangelizacji, jest także miejscem działalności ewangelizacyjnej²⁵. Następuje to wtedy, gdy dziennikarze nie są tylko i wyłącznie przekazicielami informacji i wiedzy, ale zdobywają się na dawanie osobistego świadectwa wiary w miejscu swojej pracy. Przekaz społeczny tworzony w takiej atmosferze posiada niewątpliwie walor większej sugestywności, wynikający z osobistego zaangażowania. Ponadto katolicy dziennikarze żyjący na co dzień wiarą mogą skuteczniej kształtować opinię publiczną w odniesieniu do Kościoła, jego doktryny, historii i działalności. Warto podkreślić, że posoborowy Kościół widział potrzebę otoczenia opieką duszpasterską osoby pracujące w mediach, zarówno publicznych jak i kościelnych. Postulat łączenia umiejętności zawodowych z formacją duchową stał się nieodłącznym elementem każdego programu duszpasterskiego formułowanego dla środowiska medialnego, szczególnie dziennikarzy.

DUSZPASTERSKA TROSKA WOBEC OSÓB PRACUJĄCYCH W MEDIACH

Skuteczność budowania Kościoła przez środki społecznego przekazu nie zależy jedynie od wysiłków ludzkich, zależy przede wszystkim od łaski Bożej. Nie oznacza to pomniejszenia roli człowieka w przekazie. Człowiek tworzy społeczny przekaz, decyduje o jego treści i wartościach etycznych. Nie jest więc obojętne, kto tworzy ów przekaz. Soborowy dekret *Inter mirifica* zalecał, by zwiększyć liczbę instytutów, szkół i fakultetów, w których świeccy pracownicy mediów mogliby otrzymać wykształcenie w dziedzinie „sztuki, nauki i obyczajowości”²⁶, również pełną formację w duchu chrześcijańskim i mieliby możliwość zgłębiania nauki społecznej Kościoła. Instrukcja *Communio et progressio*, podkreślając służebną rolę środków przekazu wobec ludzkości, wskazała na potrzebę uświadomienia jej wagi twórcom. Tylko wola

²³ Jan Paweł II, *Głosić Chrystusa na progu nowego tysiąclecia*, „L'Osservatore Romano”, wyd. polskie, 2000, nr 3, s. 10.

²⁴ Tamże.

²⁵ Zob.: A. Lepa, jw., s. 61.

²⁶ *Inter mirifica...*, s. 266.

służenia innym, chęć pomocy drugiemu człowiekowi, miłość i wrażliwość mogą sprawić, że przekaz społeczny będzie sprzyjał pogłębieniu zrozumienia między ludźmi i ich zjednoczeniu²⁷.

Obserwacja tego, co dzieje się we współczesnych mediach, wskazuje na pilną konieczność wspierania duszpasterskiego osób pracujących aktywnie w mediach. Dotyczy to szczególnie dziennikarzy zatrudnionych w komercyjnych, ale i publicznych mediach. Próby manipulacji, zmuszanie dziennikarzy do szybkiej, nastawionej na sensację i zysk pracy, niezdrowa konkurencja, brak poszanowania dla prawdy i godności ludzkiej w przekazach – to tylko niektóre z zagrożeń dotyczących środowisko dziennikarskie. Praca w środkach przekazu wiąże się zatem ze szczególnymi napięciami psychicznymi, stwarza także wiele problemów natury etycznej. Kościołowi zależy, aby dziennikarze pełniący doniosłą rolę w kształtowaniu współczesnej kultury i życia jednostek mogli wypełniać swoje odpowiedzialne zadania kierując się „wartościami moralnymi i wolą służenia ludzkości”²⁸.

Według *Aetatis novae*, wiąże się z tym konkretna powinność wypracowania przez Kościół i realizowania programów duszpasterskich, uwzględniających specyficzne warunki pracy i wyzwania etyczne, wobec których stoją środowiska tworzące przekazy społeczne. Ponadto wspomniany dokument sugeruje, by programy te przyjęły postać stałej formacji. Permanentna formacja miałaby za zadanie tak kształtować sumienia dziennikarzy i przekazujących, by wiedzieli, co jest etyczne i moralnie godziwe. Innymi słowy by dochodziło do pełnej realizacji norm moralnych w pracy zawodowej i w życiu prywatnym²⁹. Aby jednak dziennikarze mogli spełniać w ten sposób swoją społecznie ważną rolę, należy im oczywiście zapewnić podstawowe prawa, takie jak dostęp do źródeł informacji i możliwość obiektywnego przedstawiania faktów.

W przypadku dziennikarzy pracujących w mediach katolickich, zaangażowanych bezpośrednio w głoszenie Ewangelii, chodzi o coś znacznie więcej. Píše o tym Jan Paweł II w *Orędziu na Dzień Środków Społecznego Przekazu*: „Aby świadczyć o Chrystusie, człowiek musi sam Go spotkać i rozwijać osobistą więź z Nim przez modlitwę, Eucharystię i sakrament pojednania, czytanie i rozważanie słowa Bożego, studium chrześcijańskiej nauki, służbę innym”³⁰. W świetle tego wskazania stała formacja oznacza nie tyle zapoznawanie z normami moralnymi, przekaz koniecznej wiedzy i uwrażliwienie sumienia, ile raczej kształtowanie postawy świadka, a nie obserwatora rzeczywistości. Jeśli świadectwo wiary jest autentyczne, „jest dziełem Ducha

²⁷ Zob. *Instrukcja duszpasterska... „Communio et progressio”...*, s. 322.

²⁸ *Aetatis novae...*, s. 65.

²⁹ Zob. tamże, s. 66.

³⁰ Jan Paweł II, *Głosić Chrystusa na progu trzeciego tysiąclecia...*, s. 10.

Świętego, w znacznie większej mierze niż człowieka³¹. Przekazujący orędzie ewangeliczne, dzięki przyjęciu postawy świadka, otrzymują impuls w postaci świadomości dodającej siłę, że „niosą światu prawdziwą światłość, Chrystusa Pana”³². W ten sposób mogą lepiej pełnić misję świadczenia o niezwykłej i radosnej Dobrej Nowinie.

Instrukcja *Aetatis novae* wskazuje, że powinnością biskupów jest bezzwłoczne tworzenie planowej pracy duszpasterskiej wobec środków społecznego przekazu. Dziedzinie tej należy przyznać pewien priorytet przy uwzględnieniu konkretnej sytuacji danego kraju, regionu czy diecezji. Chodzi o to, by środki przekazu nie pozostawiać inicjatywie jednostek czy małych grup i nie traktować drugorzędnie w projektach duszpasterskich³³. Na ten problem zwrócili już uwagę Ojcowie Soboru postulując wprowadzenie Światowego Dnia Środków Społecznego Przekazu i zalecając rozszerzenie kompetencji Sekretariatu do Spraw Prasy i Widowisk na wszystkie środki przekazu. Postulaty te miały zwrócić uwagę na pilną potrzebę apostołstwa Kościoła w stosunku do mediów. Zadanie biskupów zostało określone jako czuwanie, koordynacja i popieranie tych przedsięwzięć w środkach przekazu, które służą sprawie apostołstwa publicznego³⁴.

Opublikowana w roku 1992 instrukcja *Aetatis novae* precyzuje i znacznie rozszerza zakres obowiązków biskupów w omawianej sprawie. Zalecono włączenie problematyki społecznego przekazu do wszystkich programów duszpasterskich, opracowanie projektów duszpasterskich dotyczących bezpośrednio społecznego przekazu lub rewizję i aktualizację już istniejących programów duszpasterskich. Nowe programy powinny powstawać we współpracy ze specjalistami świeckimi w tej dziedzinie. Wskazano również na potrzebę badań i analiz zjawiska społecznego przekazu. Nie mniej ważne wydaje się stwierdzenie mówiące o ciągłej adaptacji programów duszpasterskich, stosownie do zmieniających się warunków³⁵. Trzeba dodać, że świat technik komunikacyjnych jest jedną z najbardziej dynamicznie rozwijających się dziedzin ludzkiej aktywności.

CHRZEŚCIJAŃSKA FORMACJA W DZIEDZINIE ŚRODKÓW SPOŁECZNEGO PRZEKAZU

To, co zostało określone w stosunku do szeroko pojętego środowiska twórców, dziennikarzy, osób przekazujących, jest tylko jedną stroną programów duszpasterskich dotyczących *współczesnego are-*

³¹ Tamże.

³² Tamże.

³³ Zob. *Aetatis novae...*, s. 66–67.

³⁴ Zob. *Inter mirifica...*, s. 267.

³⁵ Zob. *Aetatis novae...*, s. 67–68.

opagu; równie istotna jest troska o odbiorców. Wychowanie do właściwego korzystania ze środków społecznego przekazu to sprawa różnorodnych działań duszpasterskich, mających na celu uaktywnienie odbiorców. Przedmiotem szczególnych zabiegów wychowawczych winny być młodzież i dzieci, jako środowisko odbiorców wyjątkowo narażone na niekorzystne wpływy mediów.

Papież Pius XII w encyklice *Miranda prorsus* mówi o dwóch kierunkach działań duszpasterskich. Pierwszy z nich ma polegać na przygotowywaniu widza do odbioru przekazów masowych poprzez zaznajamianie go z językiem właściwym każdemu ze środków przekazu. Drugi – na takim kształtowaniu sumienia, by widz mógł ocenić konkretny przekaz w kategoriach dobra i zła, a także, by był aktywnym i krytycznym odbiorcą.

Rozumienie języka medialnego jest warunkiem zaistnienia twórczej dyskusji nad przekazem – w myśl zasady, iż konstruktywnie można rozmawiać tylko o tym, co się rozumie i zna. Soborowy dekret *Inter mirifica* wskazuje na konieczność bezwzględnej formacji „kapłanów, zakonników i ludzi świeckich, którzy odznaczałiby się odpowiednią wiedzą”³⁶ co do stosowania środków przekazu dla celów apostołskich. Wiedza ta na różne sposoby powinna być przekazywana poprzez działania duszpasterskie. Przestrzeniami owocnej pracy duszpasterskiej mogą być przede wszystkim rozmowy z dziećmi i młodzieżą w czasie katechezy, spotkania z rodzicami, spotkania specjalistycznych grup parafialnych (grupy oazowe, młodzieżowe, schole parafialne, zespoły ministranckie, zespoły synodalne, modlitewne i dyskusyjne).

Należy podkreślić, że wszelkie działania duszpasterskie mające na celu zapoznawanie ze specyficznym nowym językiem audiowizualnym powinny być prowadzone nie tylko z dziećmi, ale także z rodzicami. Istnieje bowiem niebezpieczeństwo konfliktu polegające na różnym przygotowaniu pokoleń do rozumienia języka audiowizualnego. Współczesne dzieci i młodzież są generacją wychowywaną w aktywnej obecności środków przekazu. Język środków przekazu jest dla młodych czymś stałym i znanym niemal od urodzenia, są często bardziej kompetentni w odbiorze nowego języka niż starsi. Z chwilą wejścia do powszechnego użytku komputerów osobistych i sieci połączeń internetowych ów rozdźwięk pomiędzy rodzicami i dziećmi w rozumieniu nowych technik komunikacyjnych stale się zwiększa. Dzieci z łatwością uczą się nowego języka, ale jest to znajomość bardziej instynktowna niż teoretyczna, która nie pozwala dostrzec ukrytych mechanizmów wpływu środków przekazu na osobowość³⁷.

³⁶ *Inter mirifica...*, s. 266.

³⁷ Zob. Papieska Komisja ds. Środków Społecznego Przekazu, *Środki Społecznego Przekazu a rodzina*, [w:] *Kościół a kultura masowa...*, s. 373.

Duszpasterstwo dorosłych w dziedzinie języka mediów i różnorodnych zagrożeń związanych z biernym i niekontrolowanym posługiwaniem się tym językiem stanowi niewątpliwie początek drogi wychowywania do właściwego korzystania z massmediów. Tylko współpraca rodziców, Kościoła i szkoły może przynieść pożądane efekty.

Drugi kierunek działań duszpasterskich to kształtowanie sumienia i wdrażanie do dyscypliny w korzystaniu ze środków społecznego przekazu, tak by odbiorcy mogli przyswoić sobie wszelkie dobro przez nie przynieszone, a odrzucić fałsz i zło. Wdrażać do dyscypliny oznacza, według *Communio et progressio*, „budzić sumienie moralne w wyborze lektury, filmu, audycji radiowej i telewizyjnej”³⁸. Jest to wyraźna zachęta do aktywnego i krytycznego odbioru. Kościół poprzez działania duszpasterskie powinien pomóc rodzicom w wychowywaniu do właściwego korzystania z mediów. Metody pomocy mogą być różne, przede wszystkim ukazywanie jasnych kryteriów oceny przekazów w świetle dekalogu, wyrabianie umiejętności rezygnacji i ascezy, dokonywania właściwych wyborów, wreszcie informowanie o wartościowych lub szkodliwych programach i filmach poprzez katolickie środki przekazu, gazetki parafialne, rozmowy w czasie katechezy, dyskusje nad obejrzanymi programami w grupach parafialnych. Szczególnie ta ostatnia forma aktywizuje młodych odbiorców i pozwala kształtować umiejętności krytycznego odbioru i oceny. Dyskusje takie powinny odbywać się nie tylko w trakcie spotkań duszpasterskich; księża i wychowawcy winni zachęcać do podobnych dyskusji w domach. Szczególnie polecaną formą wychowywania w rodzinie do właściwego korzystania ze środków audiowizualnych jest wspólne dokonywanie wyboru programów, zapoznawanie się z ich oceną (zamieszczaną coraz częściej w magazynach ilustrowanych) i rozmowa o obejrzanym programie, podczas której wszyscy mają prawo oceny. Wspólne szukanie walorów programu, krytyczna ocena postaw bohaterów i prezentowanych wydarzeń to niewątpliwie sposób uwrażliwiania na treść programów, a pośrednio dobry środek służący konsolidacji samej rodziny³⁹.

Analiza dokumentów Kościoła, dotyczących środków społecznego przekazu, pozwala na jasne określenie zadań, jakie stoją przed współczesnym duszpasterstwem. Jan Paweł II w *Oređziu na Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu* w roku 1985 określił plan działania w tej dziedzinie. Zakłada on współpracę wszystkich ośrodków wychowawczych: rodziny, szkoły i Kościoła. Na pierwszym miejscu Papież stawia zabiegi wychowawcze w kierunku zdyscyplinowanego i zrównoważonego korzystania z massmediów, co może pomóc w wyrabianiu własnego, oświeconego przez wiarę, krytycznego sądu na temat oglądanego przekazu, następnie mówi o specjalistycznym przygo-

³⁸ *Instrukcja duszpasterska... „Communio et progressio”...*, s. 294.

³⁹ Tamże.

towaniu w seminariach duchownych, stowarzyszeniach apostołatu świeckich, nowych ruchach kościelnych, zwłaszcza młodzieżowych, mającym pomóc w takim wykorzystaniu mediów, by sprzyjały umocnieniu dialogu w miłości i jedności.

Kolejna sprawa to czynna obecność chrześcijan we wszystkich sektorach społecznego przekazu, która może wnieść tak potrzebne żywe świadectwo wiary. Wiąże się z tym również kwestia reagowania na programy godzące w moralne dobro człowieka, i konkretne działania, by informacje na temat Kościoła były prawdziwe, a audycje inspirowane wartościami chrześcijańskimi.

Ostatnie wskazania Jana Pawła II dotyczą duszpasterskiej troski o integralność ukazywania orędzia ewangelicznego w mediach, tak by go nie zbanalizować i nie sprowadzić do roli narzędzia idei społeczno-politycznych. Wreszcie, by poprzez duszpasterstwo wpływać na dostosowywanie form przekazu z niezmiennymi treściami ewangelicznymi do odbiorców, do ich sposobu mówienia i warunków, w jakich żyją⁴⁰.

Zadania te, aby mogły być zrealizowane w pełni i owocnie, wymagają wypracowania konkretnych programów duszpasterskich, planowej i systematycznej pracy, uwzględniającej powstawanie wciąż nowych technologii komunikacyjnych, także ścisłej współpracy duszpasterzy z twórcami i odbiorcami przekazów.

PROGRAMOWANIE DUSZPASTERSKIE W DZIEDZINIE SPOŁECZNEGO PRZEKAZU

Sposób uczestnictwa Kościoła w środkach społecznego przekazu jest uzależniony od warunków istniejących w poszczególnych krajach i diecezjach. Lepsza jest sytuacja w regionach rozwiniętych gospodarczo, gdzie Kościół posiada własne środki przekazu i nieskrępowaną wolność przekazywania, gorsza w krajach byłego bloku komunistycznego, na terenach tzw. misyjnych czy tam, gdzie społeczności katolickie stanowią mniejszość. Stąd też programy duszpasterskie i zaangażowanie Kościoła w podejściu do środków przekazu muszą być dostosowane do sytuacji i możliwości lokalnych. Niezależnie jednak od warunków każda diecezja powinna opracować ramowy program duszpasterski po konsultacji z przedstawicielami organizacji katolickich zajmujących się społecznym przekazem i specjalistami w tej dziedzinie. Istnieje również potrzeba uwzględniania problematyki massmediów przy opracowywaniu i realizacji innych programów duszpasterskich, zwłaszcza w zakresie działalności społecznej, wychowania i ewangelizacji.

⁴⁰ Zob. Jan Paweł II, *Środki społecznego przekazu w służbie chrześcijańskiej promocji młodzieży*, [w:] *Orędzia Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, Kraków 1998, s. 223–224.

Instrukcja duszpasterska *Aetatis novae* jest dotychczas jedynym dokumentem kościelnym zawierającym konkretne wskazówki, jak kształtować programy duszpasterskie w dziedzinie środków społecznego przekazu. Aneks dołączony do instrukcji opisuje procedury opracowywania programów i poszczególne fazy programowania. Autorzy tej części dokumentu koncentrują się na tych elementach programu, które mogą być realizowane we wszystkich możliwych sytuacjach.

Podstawą dobrego programu jest niewątpliwie rozeznanie warunków działania i opis istniejącego stanu rzeczy „przedstawiający sytuację środków przekazu na omawianym terenie, w tym takie dane jak: poszczególne kręgi odbiorców, twórcy i dysponenci publicznych i komercyjnych środków przekazu”⁴¹. Dalej – możliwości finansowe, systemy dystrybucji, kształcenie kadr, wreszcie katolickie media.

Kolejny element to kształtowanie struktur kościelnych środków przekazu tak, by służyły ewangelizacji, katechezie, wychowywaniu i działalności społecznej. W tym punkcie należy również uwzględnić współpracę z publicznymi mediami i wykorzystanie wszelkich dostępnych form przekazu (prasa, radio, telewizja, kino, kasyety audio i wideo, techniki komputerowe, telekomunikacja). Innym niezbędnym elementem programu duszpasterskiego winno być wychowywanie w dziedzinie społecznego przekazu, z naciskiem na relacje między sztuką a systemem wartości oraz formułowanie propozycji dialogu ze świeckimi pracownikami mediów. Dialog stanowi tę formę kontaktu, która powinna przerodzić się w opiekę duszpasterską. Ostatnią istotną sprawą jest określenie sposobów uzyskania bazy finansowej, potrzebnej do realizacji programu duszpasterskiego⁴².

Aneks zawiera również bardziej szczegółowe dane niezbędne do prawidłowego programowania projektów duszpasterskich. W fazie rozeznawania sytuacji należy więc dokonać oceny potrzeb, opisać istniejące środki przekazu i sporządzić spis posiadanych zasobów. To pozwoli ustalić mocne i słabe strony przekazu. Świadomość środków, jakimi dysponuje Kościół, ułatwia bowiem tworzenie konkretnych programów. Autorzy dokumentu zwracają uwagę na konieczność realistycznego podejścia do sprawy społecznego przekazu.

W fazie programowania należy, po przeanalizowaniu danych, określić cele i priorytety, jakie stoją przed diecezją. Ponadto zespół programujący powinien rozpatrzyć wiele innych problemów. Dotyczą one możliwości kształcenia w dziedzinie mediów, organizowania kursów, zajęć warsztatowych z zakresu techniki i etyki dla osób pracujących w środkach przekazu, opracowania programu dla nauczycieli, rodziców i uczniów mającego im pomóc w posługiwaniu się środkami przekazu oraz umiejętnego wskazania nowych metod ewangelizacji i katechezy z użyciem technik komunikacji społecznej.

⁴¹ *Aetatis novae...* s. 72.

⁴² Tamże, s. 72–73.

Realizm w podejściu do środków przekazu pokazuje jeszcze jeden ważny problem. Audiowizualne media należą do szczególnie drogich środków przekazu. Stąd konieczność wypracowania form współpracy i wymiany posiadanych środków między diecezjami i innymi instytucjami. Celem takiej współpracy jest wzajemna konsultacja, zacieśnianie więzi pomiędzy profesjonalistami i przedstawicielami Kościoła w mediach, popieranie wspólnych systemów promocji, marketingu i dystrybucji, rozwój kontaktów z instytucjami ekumenicznymi, innymi Kościołami „w zakresie tego wszystkiego, co dotyczy zabezpieczenia dostępu religii do środków przekazu”⁴³. Wspólne korzystanie z satelitów, banków danych, sieci informatycznych, telekomunikacyjnych sprzyja niewątpliwie nie tylko zacieśnianiu współpracy, lecz także powoduje potaniecie dostępu do nowoczesnych technologii.

W dziedzinie relacji społecznych aneks do *Aetatis novae* zaleca aktywne komunikowanie się ze społeczeństwem za pośrednictwem świeckich i religijnych środków przekazu. Aktywność ta zakłada oczywiście gotowość głoszenia wartości ewangelicznych i zapoznawanie z rodzajami posługi i programami Kościoła. Program duszpasterski w tym zakresie przewiduje: utrzymywanie placówek odpowiednio wyposażonych, opracowywanie publikacji i wysokiej jakości programów audiowizualnych, ukazujących „orędzie Ewangelii i misję Kościoła”⁴⁴, promocję osób pracujących w mediach, obchody Światowego Dnia Środków Społecznego Przekazu z uświadamianiem roli społecznego przekazu i zadań Kościoła w tej dziedzinie.

Ponadto program duszpasterski powinien przewidywać działania, które pozwolą zapewnić wpływ wartości ewangelicznych na świat mediów, tak by przyczyniały się do wzrostu solidarności między ludźmi i postępu społecznego⁴⁵. Kolejne działania mają polegać na obronie dobra środków przekazu i dostępu do nich religii przez zajmowanie odpowiedzialnego stanowiska w sprawach związanych z ustawodawstwem i polityką w zakresie mediów, wreszcie – na dogłębnej analizie wpływu, jaki wywierają na człowieka współczesne techniki przekazu i zapobieganiu ich negatywnym wpływom.

Bogactwo programu zarysowanego we wskazaniach Aneksu polega nie tylko na pokazaniu drogi prawidłowego rozwoju środków przekazu, lecz także – przy zachowaniu szacunku dla autonomii mediów – na konkretnym, realistycznym ukazaniu roli Kościoła w tym procesie. Współczesne duszpasterstwo nie może nie zauważyć problemu środków przekazu, nie może ignorować tego sposobu przemawiania do człowieka, skoro on sam coraz częściej posługuje się językiem ukształtowanym przez media. Trzeba włączyć Kościół w sferę przekazu spo-

⁴³ Tamże, s. 78.

⁴⁴ Tamże, s. 79.

⁴⁵ Te podstawowe cele zostały wyraźnie zarysowane już w tytule posoborowej instrukcji *Communio et progressio* (sprzyjanie jedności i postępowi).

lecznego i umiejętnie korzystać z tego atrakcyjnego, ale i trudnego daru Bożego. Jan Paweł II jest przekonany, że w nowym tysiącleciu znajdą się ludzie zarówno w Kościele, jak i w środkach przekazu, którzy sprawią, że to, co dobre, okaże się silniejsze niż zagrożenie⁴⁶. Wartość środków przekazu zależy bowiem przede wszystkim od ludzi, którzy się nimi posługują.

MEZZI DI COMUNICAZIONE COME DOVERE PER LA PASTORALE ODIERNA

Riassunto

Dai tempi del Concilio Vaticano II esiste nella Chiesa la convinzione comune sui mezzi sociali di comunicazione, che le intende come *areopago* contemporaneo. Oggi non esiste luogo, dove non si sentirebbe l'influenza dei mezzi di comunicazione sugli atteggiamenti religiosi, morali, sui sistemi politici e sociali come pure sull'educazione. I mezzi sociali di comunicazione hanno fatto del mondo un *villaggio globale*. Questa situazione permette di vedere unità del genere umano ed incredibile progresso nelle tecniche di comunicazione. La comunicazione è senso fondamentale di esistere dei mezzi sociali di comunicazione. La Chiesa insegna, che la comunicazione non può essere soltanto insensibile trasmissione dell'informazione o del divertimento ma deve essere l'azione verso l'unità e solidarietà umana. La Chiesa scopre nei mezzi di comunicazione anche nuovi ed efficaci strumenti del progetto della Provvidenza Divina, i quali favoriscono l'evangelizzazione con linguaggio nuovo, efficace ed attrattivo.

Il contatto quotidiano con i mezzi sociali di comunicazione mostra però loro altro volto. I mezzi di comunicazione possono essere terreno di manipolazione e di esercitare la pressione, possono essere sfruttati in scopo di profitto o di congiuntura politica. Per questo si sente la necessità di cura pastorale degli impegnati nei mezzi di comunicazione. La Chiesa deve elaborare i programmi pastorali. Essi devono comprendere la collaborazione sistematica con ambiente dei mezzi di comunicazione.

Nelle indicazioni ai programmi pastorali si insiste su due fasi. La prima è la fase di riconoscere. Essa comprende tre elementi: la valutazione delle necessità la conoscenza dei mezzi esistenti e l'elenco delle riserve. Si parla di conoscere bene i mezzi, che la Chiesa possiede. La seconda fase comprende la programmazione. Prima di tutto si deve definire i scopi principali ed esaminare altri problemi, tra cui importanti sono: sviluppare i sistemi dell'educazione nei mezzi di comunicazione, che contiene sia la scienza tecnica come pure la conoscenza dell'etica; preparare degli insegnanti, dei genitori e dei bambini alla percezione dei mezzi di comunicazione; le azioni che promuovono gli artisti che si interessano della trasmissione dei valori cristiani; mostrare i nuovi metodi di evangelizzazione e di catechizzazione con i mezzi di comunicazione.

⁴⁶ Zob. Jan Paweł II, *Środki przekazu cenną pomocą dla tych, którzy szukają Ojca...*, s. 10.

La tappa seguente della programmazione consiste nella costante formazione spirituale degli impegnati nei mezzi di comunicazione. L'ultimo elemento della programmazione pastorale consiste nel creare i legami e la collaborazione tra le diocesi, le istituzioni statali e privati dei mezzi di comunicazione in due scopi: preparare i programmi di alta qualità e della difesa della dignità umana della persona, del bene pubblico e dell'accesso della religione ai mezzi di comunicazione.

In ogni punto del programma pastorale sui mezzi di comunicazione si deve considerare la situazione nella diocesi e le circostanze di realizzare il programma. I vescovi diocesani sono responsabili per quanto riguarda la creazione e la modificazione dei programmi consultando i specialisti nei mezzi di comunicazione.